

O'ZBEK TILIDA GENDER LINGVISTIKASI MASALALARI

Shahrsabiz davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyot kafedrası

O'zbek tili adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi

Bekmurodov Doston

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek tilida gender lingvistikasi masalalari, til va jamiyat o'rtasidagi gender munosabatlari, nutqda erkak va ayol obrazining ifodalanishi hamda zamonaviy kommunikatsiya jarayonida gender stereotiplarining aks etishi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek tilining grammatik va leksik tizimida gender kategoriyasining o'ziga xos jihatlari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: gender lingvistikasi, jins kategoriyasi, nutq madaniyati, stereotip, ijtimoiy rol, leksika, kommunikatsiya.

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы гендерной лингвистики в узбекском языке, гендерные отношения в системе языка и общества, особенности выражения мужского и женского образа в речи, а также отражение гендерных стереотипов в современной коммуникации. Анализируются лексические и грамматические особенности узбекского языка с точки зрения гендерного подхода.

Ключевые слова: гендерная лингвистика, категория пола, речевая культура, стереотип, социальная роль, лексика, коммуникация.

Annotation

This article examines the issues of gender linguistics in the Uzbek language, the relationship between language and society in terms of gender, the expression of male and female images in speech, and the reflection of gender stereotypes in modern communication. The lexical and grammatical features of the Uzbek language are analyzed from a gender perspective.

Keywords: gender linguistics, gender category, speech culture, stereotype, social role, lexicon, communication.

Til jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vositadir. So‘nggi yillarda tilshunoslikda gender lingvistikasi mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, til va jins munosabatlarini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar kengayib bormoqda. Gender lingvistikasi erkak va ayol nutqidagi farqlarni, til birliklarida jinsga oid stereotiplarning ifodalanishini hamda til orqali ijtimoiy rollarning mustahkamlanishini tahlil qiladi.

1. Gender lingvistikasi tushunchasi

Gender lingvistikasi XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan bo‘lib, til va ijtimoiy jins o‘rtasidagi munosabatni o‘rganadi. Mazkur yo‘nalishda biologik jinsdan ko‘ra ijtimoiy jins — gender tushunchasiga ustuvor e‘tibor qaratiladi. Gender jamiyat tomonidan erkak va ayolga yuklatilgan ijtimoiy rollar, xulq-atvor me‘yorlari hamda nutqiy xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Gender lingvistikasi doirasida til birliklarining gender jihatdan belgilanishi, nutq jarayonida jinsga oid farqlar va stereotiplarning shakllanish mexanizmlari tahlil qilinadi.

2. O‘zbek tilida genderning grammatik jihati

O‘zbek tilida grammatik jins kategoriyasi mavjud emas. Xususan, “u” olmoshi erkak va ayol shaxsga nisbatan bir xil qo‘llaniladi. Bu jihat o‘zbek tilini rus va ingliz tillaridan farqlaydi. Masalan, rus tilida “он”, “она”, ingliz tilida esa “he”, “she” shakllari orqali jins farqlanadi. Shunga qaramay, ayrim leksik birliklarda jins aniq ifodalanadi. Masalan: ota–ona, aka–opa, kuyov–kelin kabi juftliklar jinsiy differensiyani bildiradi. Bu holat o‘zbek tilida genderning grammatik emas, balki leksik darajada ifodalanishini ko‘rsatadi.

3. Leksik va uslubiy xususiyatlar

O‘zbek tilida ayrim kasb-hunar nomlari tarixan erkaklarga nisbatan qo‘llangan. Masalan: rais, hokim, olim kabi so‘zlar uzoq vaqt davomida erkak obrazini ifodalagan. Biroq hozirgi davrda gender tenglik tamoyillari kuchayishi natijasida ushbu birliklar ayollarga nisbatan ham keng qo‘llanmoqda.

Xalq og‘zaki ijodida ham gender stereotiplari uchraydi. Ayrim maqol va matallarda ayolning sabr-toqati, erkakning jasorati alohida ta’kidlanadi. Bu esa tarixiy ijtimoiy qarashlarning til orqali mustahkamlanganini ko‘rsatadi.

4.Zamonaviy kommunikatsiyada

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalarida gender masalasi faol muhokama qilinmoqda. Nutqda hurmat shakllari, murojaat birliklari hamda baholovchi leksik birliklarning qo‘llanishi gender omiliga bog‘liq holda o‘zgarib bormoqda.

Ayniqsa, yoshlar nutqida gender neytral ifodalar kengroq qo‘llanilayotgani kuzatiladi. Bu esa tilning ijtimoiy o‘zgarishlarga moslashuvchanligini va gender tenglik g‘oyalarning lingvistik aksini namoyon etadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida grammatik jins kategoriyasi mavjud bo‘lmasada, gender lingvistikasi masalalari leksik, uslubiy va pragmatik jihatdan namoyon bo‘ladi. Til jamiyatdagi gender munosabatlarini nafaqat aks ettiradi, balki ularni shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Zamonaviy davrda gender tenglik tamoyillarining kuchayishi o‘zbek tilida yangi lingvistik jarayonlarning yuzaga kelishiga olib kelmoqda. Shu sababli gender lingvistikasi o‘zbek tilshunosligining istiqbolli va dolzarb yo‘nalishlaridan biri sifatida ilmiy tadqiqotlarni talab etadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Lakoff R. Language and Woman’s Place. – New York: Harper & Row, 1975.
2. Cameron D. Gender and Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
3. Coates J. Women, Men and Language. – London: Longman, 2004.
4. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. – London: Routledge, 2013.
5. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
6. Safarov Sh. Pragmatika asoslari.– Toshkent: Fan, 2008.
7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
8. Tursunov U., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent, 2012.
9. Axtamov A. Sotsiolingvistika asoslari. – Toshkent, 2015.

7. Gender tadqiqotlari bo'yicha zamonaviy ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2022.